

Šiaulių kraštas moderniosios vietos savivaldos kūrimo(si) procese 1918 m. pabaigoje

J o n a s S I R E I K A
Šiaulių universitetas

Pagrindinės sąvokos: *Šiaulių kraštas, miestas, vietos savivalda, apskritis, Lietuvos valstybės taryba.*

Įvadas

Demokratinų valstybių politinėje sistemoje reikšmingą vietą užima vietos savivalda. Šiuolaikinė vietos savivalda – modernioji savivalda Lietuvoje – pradėjo formuotis kartu su Lietuvos valstybe, 1918 m.

Moderniosios vietos savivaldos formavimasis vyko veikiant daugeliui politinių, socialinių ir kultūrinių faktorių, iš kurių lemiamos reikšmės turėjo tuometė valdžia (Lietuvos valstybės taryba, Lietuvos vyriausybė, vokiečių okupacinė valdžia), kairiosios pakraipos politinės partijos, politiškai aktyvūs žmonės vietose, Lietuvos kaimynų – Lenkijos ir Sovietų Rusijos – politika Lietuvos atžvilgiu.

Modernioji vietos savivalda buvo kuriama vienu metu ir „iš viršaus“, ir „iš apačios“. Todėl tenka kalbėti apie kūrimo(si) procesą. Vienose Lietuvos vietovėse svarbesnis buvo centrinės valdžios faktorius, kitose – vietos žmonių iniciatyva ir politinė valia. Vienose vietovėse didesnę įtaką turėjo dešinėsios politinės partijos, kitose – kairiosios. Vietos savivalda radosi nevienodu greičiu, procesas atskiruose miestuose ir apskrityse buvo netolygus, prieštaringas, didele dalimi – stichiškas. Vietos savivaldos kūrimo(si) procese atskiri miestai, apskritys turėjo nevienodas sąlygas, gana dažnai juos veikė skirtingi veiksniai, kurie buvo arba palankūs, arba nepalankūs, arba ir palankūs, ir nepalankūs. Atsižvelgiant į tai, yra racionalu panagrinėti vietos savivaldos kūrimo(si) istorinę raidą atskiruose vietovėse, miestuose, kraštuose, apskrityse. Tyrimo objektu pasirinktas Šiaulių kraštas, kuris, mūsų nuomone, išsiskiria bendrame istoriniame kontekste.

„Šiaulių krašto“ sąvoka. Vartojant sąvoką „Šiaulių kraštas“ bus turima omenyje Lietuvos dalis (šiaurės vidurio Lietuva), kurios natūralus gravitacinis centras yra Šiaulių miestas. Šiauliai buvo ir yra ekonominis, administracinis, kultūrinis krašto centras. Administraciškai Šiaulių kraštą su tam tikromis išlygomis galima tapatinti su Šiaulių apskritimi, kuri su pertrauka jau egzistuoja daugiau kaip 200 metų. Tačiau buvo atvejų (Pirmojo pasaulinio karo metai, trumpas laikotarpis po Antrojo pasaulinio karo), kada Šiaulių apskrities teritorija buvo kur kas mažesnė

negu apytikrė krašto teritorija. Be to, antrosios sovietinės okupacijos Lietuvoje metu, išskyrus 1944–1950 m. laikotarpį, apskričių nebuvo. Čia, vartojant sąvoką „Šiaulių kraštas“, omenyje bus turima ta Lietuvos Respublikos dalis, kuri priklausė Šiaulių apskrčiai XX a. trečiajame-ketvirtajame dešimtmėčiais. 1938 m. Šiaulių apskritį sudarė trys miestų – Jonišio, Radviliškio, Žagarės – savivaldybės ir 23 valsčių savivaldybės (M a č i u l i s 1996). Apskritis centras Šiaulių miestas tada buvo pirmos eilės miestas, turintis savo savivaldą.

Vietos savivaldos kūrimas(is) Šiaulių krašte 1918 m. pabaigoje yra tyrinėtas. Tyrinėjimą pradėjo istorikas Rimantas Miknys, kuris rašė glaustai apie Šiaulių miesto laikinosios tarybos rinkimus, paminėjo Šiaulių apskrities parapijų ir valsčių atstovų suvažiavimą, įvykusį 1918 m. gruodžio 7–8 dienomis (*ŠMI* 1991, 125–126). Moderniosios vietos savivaldos pradžios tyrinėjimą Šiaulių krašte pratęsė Jonas Sireika (S i r e i k a 1998, 16–19; 1998, 21–22; 2000, 44–52; 2004, 25–43). Istorikas vietos savivaldos radimąsi Šiaulių krašte nagrinėjo Lietuvos kontekste, tyrimui panaudojo naujus istorijos šaltinius, atkreipė dėmesį į asmenybių vaidmenį (S i r e i k a 1998; 2000) kuriant vietos savivaldą. Istorikė Aistė Morkūnaitė-Lazauskienė įsigilino į laikinosios Šiaulių miesto tarybos rinkimų sistemą, rašė apie žydų dalyvavimą sudarant vietos komitetą (M o r k ū n a i t ė - L a z a u s k i e n ė 2007, 85–86; 2003). Istorikas Juozas Skirius nagrinėjo vietos savivaldos formavimosi pradžią Kuršėnų apskrityje (S k i r i u s 2001), kuri priklauso Šiaulių kraštui. Kai kurie Šiaulių apskrities valsčių savivaldos kūrimosi momentai aptarti istorikų Roberto Jurgaičio bei Juozo Misevičiaus (J u r g a i t i s, M i s e v i č i u s 2001) ir žurnalisto Damijono Šniuko (Š n i u k a s 2009) darbuose. Tačiau iki šiol nėra iširtos aplinkybės, kurioms esant prieita iki laikinosios Šiaulių miesto tarybos rinkimų, taip pat nėra išnagrinėta, kaip kūrėsi vietos savivalda Šiaulių krašte kaimiškose vietovėse ir Jonišio mieste. Nors jau ankstesniuose šio straipsnio autoriaus darbuose keliamas klausimas apie tam tikrą vietos savivaldos radimosi specifiką Šiaulių krašte, lyginant su Lietuvos kontekstu, bet nuodugniau ši specifika neapartata.

Moderniosios vietos savivaldos kūrimas(is) didžiuosiuose Lietuvos miestuose

Moderniosios vietos savivaldos atskaitos taškas mūsų šalyje buvo Lietuvos valstybės tarybos ir vyriausybės 1918 m. lapkričio 11 d. atsišaukimas „Lietuvos piliečiai!“, kuriuo šalies žmonės pakviesti kurti vietos savivaldybes ir perimti valdžią vietose iš okupantų vokiečių. Lietuvos žmonės buvo raginami kurti parapijų ir apskričių komitetus, susisiekti su šalies lietuviška valdžia. Reaguojant į lapkričio 11 d. atsišaukimą ir esant dideliame lietuviškos vietos valdžios poreikiui, pradėjo kurtis parapijų ir valsčių komitetai, o vėliau – apskričių komitetai.

Kaip kurti vietos savivaldą miestuose, kurių daugumoje lietuviai sudarė mažumą, minėtame atsišaukime nebuvo nurodyta. Tai atvėrė kelią vietos iniciatyvai, pilietiškumui ir kūrybiškumui. Kaip vietos iniciatyva, pilietiškumas ir kūry-

biškumas pasireiškė didžiuosiuose šalies miestuose 1918 m. pabaigoje, kai vietos savivalda pradėjo kurtis?

Vilniuje, iki sovietų ir lenkų okupacijos, buvo mėginta sudaryti miesto valdžią. Esant itin sudėtingomis sąlygoms, kai lietuviai sudarė nedidelę gyventojų dalį ir visuomenė sparčiai radikalėjo, Lietuvos valstybės tarybos narys Jonas Vileišis bandė susitarti su tautinių bendrijų atstovais dėl miesto valdžios, kuri pakeistų okupacinę valdžią, tačiau derybos nedavė teigiamų rezultatų dėl lenkų neigiamos pozicijos. Vilniuje įkurti lojalią Lietuvos valstybės tarybai miesto valdžią galimybių nebuvo. Tiesa, 1918 m. gruodžio 20 d. „Lietuvos aidas“ pranešė, kad „Vilniuje susidarė iš lenkų, žydų, lietuvių ir baltarusių tam tikra Taryba (Biratas) perimti iš vokiečių rankų miesto savivaldai ir ūkiui. Ta Taryba ves visus miesto reikalus, iki bus sušaukta Vilniaus miesto taryba“ (*LA* 1918 12 20). Tačiau dėl gruodžio mėnesio pabaigoje susiklosčiusios itin komplikotos padėties ši Taryba, matyt, nieko nenuveikė.

Kitokia situacija buvo Kaune. Politinę padėtį 1918 m. pabaigoje ir pirmuosius Kauno miesto savivaldybės rinkimus yra tyrinėjusi istorikė Morkūnaitė-Lazauskienė (M o r k ū n a i t ė - L a z a u s k i e n ė 2000). Nors pagrindinius savo pasirinktos tyrimų temas dalykus ji atskleidė, tačiau, susipažinus su istorikės tektais, iškyla klausimų, į kuriuos neatsakytą. Tam tikrų keblumų skaitant Morkūnaitės-Lazauskienės tekstus, skirtus vietos savivaldos atsiradimo Kaune problemai, sukelia tai, kad ši istorikė, nagrinėdama Kauno gyventojų sukurtas visuomenines institucijas, turėjusias ryšį su savivaldos kūrimu, vartoja daugybę tų institucijų pavadinimų („Politikos biuras“, „Organizacinis komitetas“, „Organizacijos komitetas“, „Kauno komitetas“, „Vykdomasis komitetas“, „Komitetas“, „Prezidiumas“, „Biuras“), tačiau ne visada nurodo jų santykį ir atsiradimo laiką.

Arteįjantis Vokietijos kariuomenės išvedimas iš Lietuvos ir blogėjanti saugumo bei ekonominė situacija privertė organizuotis ir politiškai aktyvius kauniečius. 1918 m. lapkričio 11, 12 ir 13 dienomis įvyko lietuvių, lenkų ir žydų organizacijų susirinkimai, kuriuose buvo išrinkti ir deleguoti atstovai į bendrą visuomeninę instituciją – Politikos biurą (*NG* 1918 11 16). Morkūnaitė-Lazauskienė kažkodėl nenurodo, kad tai buvo politinių organizacijų susirinkimai, istorikė vartoja frazę „Kauno miesto gyventojai“ (M o r k ū n a i t ė - L a z a u s k i e n ė 2002). Politikos biuro užduotis buvo vienyti gyventojų jėgas miesto valdymo perėmimui iš vokiečių valdžios ir savivaldai kurti. Morkūnaitės-Lazauskienės žiniomis, Politikos biurui priklausė per 20 trijų tautybių – lietuvių, lenkų ir žydų – kauniečių (Ibid., 107). Politikos biuro branduoliui priklausė „<...> dr. Chmielevskis, vaistininkas Matulaitis, redaktorius Kriaučiūnas, advokatas Junevičia, dr. Milis ir dr. Soloveičikas“ (*NG* 1918 11 23). Politikos biuras siekė tuo metu Kaune realią valdžią turėjusio Soldatenrato (kareivių tarybos) pripažinimo, įteikė jam gyventojų pageidavimus, kurių dalį vokiečiai pažadėjo patenkinti (M o r k ū n a i t ė - L a z a u s k i e n ė 2002; *NG* 1918 1116; *NG* 1918 11 23).

Tuo metu, kai Politikos biuras pradėjo savo veiklą, Lietuvos vyriausybė paskyrė savo įgaliotiniu Kauno apskrityje gydytoją Roką Šliupą, kuris ir turėjo

rūpintis Kauno savivaldybės įkūrimu. Lapkričio 18 d. Šliūpas kartu su kitais kairiečiais, kurie „Naujos gdynės“ laikraštyje įvardyti kaip „savo laikų patarėjai“ (NG 1918 11 23), t. y. greičiausiai buvusios miesto dūmos nariai, lankėsi miesto valdyboje ir kalbėjo apie valdybos funkcijų perėmimą. Pasak Soldatenrato pirminko Ašo, „patarėjams“, esą, buvo pasakyta, kad jų, kaip nerinktų Kauno miesto gyventojų atstovų, vokiečiai nepripažįsta. Tartis turi atvykti išrinkti gyventojų atstovai, t. y. Politikos biuro nariai. Lapkričio 19 d. Ašas ir dar keli Soldatenrato atstovai susitiko su Politikos biuro atstovais. Politikos biuro prašomas Ašas sutiko organizuoti bendrą susirinkimą miesto valdymo perdavimo klausimui aptarti, kuriame dalyvautų Soldatenratas, miesto valdyba, Politikos biuras ir Lietuvos vyriausybės įgaliotinis Šliūpas (Ibid.; M o r k ū n a i t ė - L a z a u s k i e n ė 2002). Apie tokių susitikimą nieko nežinoma, tikriausiai jis neįvyko. Iš „Naujoje gdynėje“ ir „Laisvoje Lietuvoje“ paskelbtų straipsnių (NG 1918 11 23; LL 1918 12 05) aiškėja, kad Šliūpas, galbūt vykdydamas Lietuvos vyriausybės nurodymus, Politikos biurą, visuomeninę instituciją, kurioje dominavo ne lietuviai ir kuri veikė savarankiškai, ignoravo. Šliūpas siekė kontroliuoti valdžios perėmimą. Jis sudarė savo instituciją – biurą – vien iš lietuvių. Šliūpo „biuro nariams buvo pavesta rūpintis įvairiomis sritimis – policijos organizavimu, labdara, bedarbių registravimu ir pan.“ (M o r k ū n a i t ė - L a z a u s k i e n ė 2002). Suprantama, kad Šliūpo veiksmai sukėlė ne tik Kauno žydų ir lenkų, bet ir Soldatenrato vadovybės nepasitenkinimą. Soldatenrato pozicija buvo išreikšta laikraščio „Nauja gdynė“ redaktoriaus straipsnyje, kur rašoma taip: „taikus visų tautų sugyvenimas tėra galimas tiktai tada, kada prisilaikoma dėsnių pašaukti vyriausybėsna ir vietos įstaigosna visų tautų atstovus <...>“ (NG 1918 11 23). Šliūpo kaip vyriausybės įgaliotinio (komisaro) veiklą, galimai nulemtą Lietuvos vyriausybės pozicijos ar jo nesugebėjimo susitarti su kitataučiais, aštriai kritikavo ir lietuviai. Straipsnyje „Laisvoji Lietuva“ buvo nurodytos dvi nesėkmingos Šliūpo misijos priežastys: Šliūpo užsispyrimas (turi būti padaryta taip, kaip jis nori), per karštas patriotizmas, „teisingiau tariant ekskliuzivizmas“ (LL 1918 12 05). Susidarius tokiai padėčiai Šliūpo siekis, kad valdžią Kaune perimtų vien lietuviai, žlugo.

Įkaitusioje politinėje atmosferoje į kovą dėl valdžios mieste įsijungė ir vokiečių bei rusų atstovai. Lapkričio 28 d. Kauno rotušėje įvyko susirinkimas, į kurį „atėjo po 20 atstovų nuo lietuvių, lenkų, žydų ir po 5 nuo vokiečių bei rusų“ (V 1918 12 03). Šių 70-ies atstovų visuma vadintina Organizaciniu komitetu. Pirmą kartą 70-ies komitetas visuomenei prisistatė kaip Organizacinis komitetas gruodžio 3 d. Tą dieną „Naujoje gdynėje“ buvo išspausdintas kreipimasis „Piliečiai!“, kurį pasirašė „Organizacijos komitetas rinkti Kauno miesto tarybai“ (NG 1918 12 03). Atsišaukime rašoma: „Reikės jums patiems paimti į savo rankas miesto valdymas, apsauga ir ūkis. Būtinai reikia tuojau išrinkti miesto tarybą. Tuo tikslu susidarė Organizacijos komitetas iš 70 asmenų“ (M o r k ū n a i t ė - L a z a u s k i e n ė 2002; NG 1918 12 03). Istorikė Morkūnaitė-Lazauskienė, aprašydama lapkričio 28 d. įvykusį susirinkimą, 70-ies atstovų visumą vadina „komitetu“, kuris, lyginant su Politikos biuru, „jau buvo išaugęs iki 70“ (M o r k ū n a i t ė - L a z a u s k i e n ė

2002). Čia kyla klausimas, koks yra Politikos biuro ir Organizacinio biuro santykis? Iš Morkūnaitės-Lazauskienės teksto atrodo, kad istorikė mano, jog Organizacinis komitetas atsirado iš Politikos biuro, papildžius miesto gyventojų – vokiečių ir rusų – atstovais, nors tiesiogiai istorikė to ir neteigia. Šią mintį tarsi patvirtina ir tai, kad Morkūnaitė-Lazauskienė, apibūdindama Politikos biurą, pabrėžė jo atvirumą kitų organizacijų, pripažįstančių Lietuvos valdžią, nariams (M o r k ū n a i t ė - L a z a u s k i e n ė 2002). Tačiau yra vienas „bet“... Dienraščio „Nauja gadynė“, kurio redaktorius Alfredas G. Radtke buvo gerai informuotas žmogus, lapkričio 26 d. numerįje esančiame pranešime apie darbininkų susirinkimą Rotušės salėje, rašoma: „susirinkusieji išgirdo nemalonią žinią, kad neseniai susidaręs iš visų tautų Kauno politinis biuras iširo“ (NG 1918 11 26). Jeigu tai tiesa, tai išeitų, kad Organizacinis komitetas su Politikos biuru nėra tiesiogiai susijęs ir jo pagrindu atsiradęs. Mūsų nuomone, Politikos biuras galėjo iširti dėl lietuvių, lenkų ir žydų atstovų prieštaravimų, ypač susijusių su Šliūpo veikla, Šliūpo biuro, sudaryto iš vienu lietuvių, įkūrimu.

Morkūnaitė-Lazauskienė nenurodo tikslios Organizacinio komiteto susikūrimo datos. Viename savo straipsnyje ji rašo, kad „dar spalio mėnesį susidarė bendras įvairių politinių ir visuomeninių organizacijų atstovų komitetas. Į jį įėjo 70 narių <...>“ (M o r k ū n a i t ė 2000). Taigi kalbama apie Organizacinį komitetą. Monografijoje „Lietuvos savivaldybių raida 1918–1920 m.“ istorikė nurodo kitą Organizacinio komiteto susikūrimo datą – lapkričio mėnesį (M o r k ū n a i t ė - L a z a u s k i e n ė 2007). Spalio mėnuo istorikės tekste, matyt, atsirado todėl, kad 2000 m. ji dar buvo nepakankamai įsigilinsi į temą.

Šliūpas buvo priverstas atsisakyti siekio organizuoti tik lietuvius ir, kaip pažymi Morkūnaitė-Lazauskienė, atrodo, gruodžio pradžioje užmezgė ryšius su Organizaciniu komitetu (M o r k ū n a i t ė - L a z a u s k i e n ė 2002). Raporte Vidaus reikalų ministerijai 1918 m. gruodžio 16 d. Šliūpas nurodė, kad nors komitetas, t. y. Organizacinis komitetas, susidarė iš partijų, pripažįstančių Lietuvos nepriklausomybę, bet pesimistiškai vertino jo lojalumą besikuriančios Lietuvos valstybės valdžiai. Jis rašė, kad komiteto nariai lenkai viešuose mitinguose Lietuvos valstybės tarybos nepripažįsta. Dauguma komiteto narių „linkusi dirbti nepaisydama Valstybės tarybos“ (Ibid., 109). Žinoma, tokia situacija Kaune negalėjo džiuginti lietuvių valdžios Vilniuje, bet, atsižvelgiant į Soldatenrato poziciją, teko susitaisyti.

Organizacinis komitetas sudarė 11 narių Pildomąjį (vykdomąjį) komitetą iš lietuvių, lenkų, žydų, vokiečių ir rusų atstovų, dar vadinamą rinkimų komisija. Vykdomasis komitetas kartu su Organizaciniu komitetu Kauno miesto gyventojus parengė savivaldybės tarybos rinkimams. Vykdomasis komitetas taip pat rūpinosi santykių su vokiečiais palaikymu, kai kuriais miestiečių reikalais ir kai kurių miesto ūkio šakų perėmimu (Ibid.). Vadinas, Vykdomąjį komitetą, kuriam priklausė žymūs įvairių tautybių Kauno visuomenininkai, galima laikyti lietuviškosios miesto savivaldybės užuomazga.

Kaip liudija Morkūnaitės-Lazauskienės atliktas tyrimas, Organizacinis ir Vykdomasis komitetai kruopščiai parengė Kauno miesto savivaldybės rinkimus. Visuotiniai, slapti, demokratiniai miesto tarybos rinkimai, naudojant proporcinę sistemą, įvyko 1918 m. gruodžio 18–19 dienomis. Išrinkta 71 nario miesto taryba, kurioje lenkai turėjo 30 vietų, žydai – 22, lietuviai – 12, vokiečiai – 6, rusai – 1 (Ibid., 112).

Taigi Lietuvos valdžios įtaka kuriant Kauno miesto savivaldą buvo nežymi, lemiamą vaidmenį suvaidino aktyvūs visuomenės veikėjai, priklausę skirtingoms tautybėms.

Panevėžyje sąmoningų ir aktyvių piliečių, kurie būtų mėginę koku nors būdu suformuoti miesto savivaldybę, neatsirado. Be to, ir vokiečių valdžia tam trukdė: „čia jokių viešų mitingų nesti, nes neleidžia vokiečių kareivių taryba“ (LŪ 1918 12 05). Kai lapkričio mėnesį paaiškėjo, kad vokiečiai netrukus išsikraustys ir patiems reikės valdyti, iniciatyvos ėmėsi buvę miesto Dūmos ir valdybos nariai. Jie siekė perimti valdžią. Lapkričio 21 d. buvusio miesto burmistro gydytojo Aleksandro Vitarto bute įvyko pirmasis buvusios miesto Dūmos narių susirinkimas, kuriame dalyvavę žydų atstovai pareikalavo miesto valdyboje pusės vietų, bet Vitaras šiuos reikalavimus atmetė. Posėdyje buvo nutarta, kad buvusios miesto Dūmos nariai naujomis sąlygomis turi dirbti kaip miesto atstovai. Taigi išeina, kad jie save legitimizavo kaip miesto tarybą. Nežinoma, ar tai buvo suderinta per Panevėžio apskrities viršininką su Lietuvos valstybės taryba ir vyriausybe. Lapkričio 27 d. miesto Dūmos nariai vėl susirinko. Šį kartą dalyvavo ir kai kurie miesto visuomenės atstovai, iš viso buvo 25 žmonės (P 2003, 396). Posėdis vyko slapta, nes vokiečiai nedavė leidimo. Miesto taryba buvo papildyta, burmistro pareigas pradėjo eiti Vitaras. Apie tai informuotas vyriausybės įgaliotinis Panevėžio apskrityje.

Vietos savivaldos institucijų organizavimas Šiaulių mieste ir krašte

Visai kitaip nei Panevėžyje savivaldos institucijos atsirado Šiauliuose, kur, panašiai kaip Kaune, nestigo iniciatyvių, veiklių ir energingų žmonių. Skirtingai nuo kitų didžiųjų Lietuvos miestų, kurie Pirmojo pasaulinio karo metu nukentėjo palyginti nedaug, Šiauliai buvo stipriai sugriauti. 1915 m. laikraštyje „Dabartis“ 1918 m. spalio pabaigoje apie miesto būklę rašoma taip: „Sveikų namų tėra užsilikusiu tikrai pakraščiuose, o vidury miesto visai jų mažai...“ (D 1918 10 31). Buvo sugriauta 65 proc. namų (ŠMI 1991, 122). Iš maždaug 18 tūkstančių prieškaryje buvusių gyventojų teliko apie ketvirtadalis, kurių dauguma kentėjo dėl ekonominių nepriteklių ir buitės problemų.

Šiauliuose visuomeninis gyvenimas ypač suaktyvėjo lapkričio pirmoje pusėje, kai tapo aišku, kad vokiečių okupacija greit baigsis ir bus sukurta Lietuvos valstybė. Miesto visuomenė suskilo į atskiras politines sroves ir veiklesnieji, politiškai angažuoti tų srovių atstovai diskutuodavo aktualiais klausimais. Kairieji, socialdemokratai ir liaudininkai, ir santariečiai rinkdavosi grafo Zubovo rūmuose įsikūrusiame Piliečių klube, dešinieji, krikščionys demokratai, rinkdavosi Šv. Juozapo draugijos Šiaulių skyriaus patalpose Varpo gatvėje, komunistai – „Skalsos“ valgyk-

loje dabartinėje Vytauto, tuo metu – Pagyžių – gatvėje (Bugailiškis 1994, 225). Bendri miesto gyventojų interesai vertė konsoliduoti Šiauliuose veikusias politines jėgas, todėl, kaip savo atsiminimuose rašo tų įvykių liudytojas, politiškai artimas socialdemokratams, Pelikšas Bugailiškis, buvo organizuoti keli pasitarimai, kuriuose „dalyvavo socialistinės ir demokratinės srovės, pradėdant „Santara“ atstovais“ (Ibid., 224). Iš pradžių buvo sutarta, kad pasitarimuose dalyvaujančių partijų atstovai imsis iniciatyvos vietos valdžiai sudaryti, tačiau netrukus dėl tarpusavio prieštaravimų bendrų pasitarimų atsisakyta: „demokratinės srovės atšlijė – santarvininkai¹ nuėjo dešinėn, į valstybinės partijos² pusę, bolševikai atsiribojo ir pasuko griežto veikimo keliu“ (Ibid.). Dėl to ir bendras partijų veikimas sudarant kokiu nors būdu vietos savivaldybę tuo metu tapo neįmanomas. Mieste veikusių dešiniųjų ir kairiųjų partijų atstovams nepavykus susitarti, iniciatyvos ėmėsi literatas Vytautas Bičiūnas, priklausęs Tautos pažangos partijai. Jis mėgino sudaryti vietos valdžią „per vietos draugijų valdybų pasitarimą“ (Ibid., 226). Apie tai žinoma tik iš Bugailiškių prisiminimų, kurie faktų požiūriu laikytini patikimais, nes Bugailiškis buvo sąžiningas ir išsilavinęs žmogus, kruopščiai fiksavęs tikrovės faktus, vengęs šališkumo. Idėja pradėti kurti miesto savivaldą remiantis draugijomis turėjo racionalų pagrindą, nes Šiauliuose buvo nemažai visuomeniškai aktyvių kultūrininkų, prieš Pirmąjį pasaulinį karą visoje Lietuvoje garsėjo „Varpo“ draugija. 1918 m. pabaigoje mieste veikė „Šv. Juozapo“, „Kanklių“, „Vyčio“, „Jėgos“, „Šv. Zitos“, „Gaisrininkų“ draugijos“ (*Dabartis* 1918 11 03). „Jėgos“ draugijoje, įsteigtoje gimnazijai išlaikyti, išsiskyrusioje savo intelektiniu potencialu, telkėsi dauguma žymesnių Šiaulių visuomenės tiek dešinėsios, tiek ir kairiosios orientacijos aktyvistų. Deja, ir antrasis bandymas kaip nors pradėti formuoti miesto valdžią, kurio datos Bugailiškis nenurodė, nors tai galėjo būti kuri nors diena tarp lapkričio 17 ir 22 d., nepasisėkė.

Mieste, ypač pablogėjus ekonominei ir saugumo situacijai (lapkričio 20 dieną kai kurie miestiečiai atiminėjo iš važiuojančių į mugę valstiečių maisto produktus – sviestą, kiaušinius (*Lietuvos aidas* 1918 12 11), suskubta veikti. Lapkričio viduryje buvęs miesto burmistras Julijonas Šalkauskis, matyt, pasitaręs su žymesniais visuomenininkais, tarp kurių tikriausiai buvo ir valdymo patirties turėjusių buvusios miesto Dūmos narių, sukvietė pasitarimą miesto valdžios sudarymo klausimu. Pasitarimas vyko Dvaro gatvėje buvusiose „Šv. Juozapo“ draugijos patalpose. Kaip rašoma socialdemokratų laikraščio „Darbo balsas“ 1918 m. lapkričio 29 d. straipsnyje, „mažas būrelis „pašauktųjų“ inteligentų ir senųjų dūmininkų buvo pasiryžęs rišti naujos savivaldybės klausimą“ (*DB* 1918 11 29). Apie šį įvykį Bugailiškių atsiminimuose rašoma šiek tiek kitaip: „Šiaulių miesto valdybai sudaryti buvęs prieškarinis miesto burmistras Julijonas Šalkauskis sukvietė miesto gyventojų susirinkimą, kuris turėjo išrinkti komisiją miesto savivaldybės rinkimams surengti <...>“ (Bugailiškis 1994, 226). Atrodo, kad nedidelis būrelis aktyvių šiauliškių, greičiausiai, dešiniųjų politinių pažiūrų, nes susirinkimą organizavo

¹ „Santaros“ atstovai.

² Matyt, Bugailiškis turi omenyje Lietuvos krikščionių demokratų partiją.

Šalkauskis, artimas krikdemams, „Šv. Juozapo“ draugijos salėje ketino ramiai apsvarstyti miesto laikinosios tarybos rinkimų klausimą ir išrinkti rinkimų komisiją. Tačiau susirinkimo eigą pakeitė „atvykęs kairiųjų partijų žmonių būrys su dr. Petru Avižoniu priešakyje <...>“ (Ibid.). Med. m. dr. Avižonis tuo metu reiškėsi kaip kairysis socialdemokratas, simpatizavęs bolševikams ir garsėjęs oratoriniais sugebėjimais. Iš publikacijos „Darbo balse“ (*Darbo balsas* 1918 11 29) aiškėja, iš kur atsirado „kairiųjų partijų žmonių būrys“. Po susirėmimų su kontrabandininkais mieste susidarė darbininkų minia, kuri išrinko 10 asmenų delegaciją vykti į Šiaulių Soldatenratą reikalauti, kad iš miesto nebūtų išgabenti grūdai. Ta pati minia, kurią Bugailiškis vadina „kairiųjų partijų žmonių būriu“, ir atvyko į „Šv. Juozapo“ draugijos salę. Susirinkimas virto mitingu, kuriame dalyvavo per 300 žmonių, kalbėjo „<...> soc. demokratų, soc. liaudininkų, komunistų, santariečių ir šiaip nepartinių atstovai“ (Ibid.). Būtent atvykėliai, kurie palaikė kairiuosius, ir davė toną Šalkauskio sukviestam susirinkimui. Diskusijų metu prieita prie nuomonės, kad negalima delsti, pripažinta, kad „<...> savivaldybę reikia kurti ūmai, nieko nelaukiant“ (Ibid.). Nutarta tuoju pat organizuoti miesto tarybos rinkimus, rinkimus organizuoti „apskritėliais“ (6 miesto nuovadų teritorijose). Buvo suvokta, kad, neturint rinkėjų sąrašų ir reikalingo tokiems rinkimams pasirengti laiko, rinkimai bus techniškai nebe trūkumų, todėl nutarta rinkti tik laikinąją miesto tarybą vienam mėnesiui darbo. Susirinkime aiškiai dominuojant kairiesiems, dešinieji palaipsniui išėjo iš salės: „dešiniųjų grupių žmonės, kunigai – susirinkimo sumanytojai, net „santariečiai“ iš salės nejučiomis nyko ir mažėjo, jų įtakai čia vietos nebuvo“ (Ibid). Bugailiško žodžiai „kunigai – susirinkimo sumanytojai“ rodo, kad susirinkimo sušaukimo iniciatyva priklausė ne Šalkauskiui, bet Šiaulių kunigams. Kultūriniame ir visuomeniniame gyvenime tuo metu reiškėsi kun. Julijonas Jesenskis. Jis ir galėjo būti šios iniciatyvos autoriumi. Beje, būtent šis kunigas buvo Šiaulių parapijos komiteto kūrimo iniciatorius (*DB* 1918 12 06).

Buvo sudaryta rinkimų organizavimo komisija iš visų Šiauliuose veikusių partijų atstovų (už tai pasisakė ir balsavo „inteligentai socialistai“ (prie tokių, visų pirma, priskirtini tuo metu buvę ypač įtakingi socialdemokratai Kazimieras Venclauskis, P. Avižonis, socialistas liaudininkas Stasys Lukauskis), nors, kaip rašoma Bugailiško atsiminimuose, darbininkai balsavo vien už socialistinių partijų atstovybę (*B u g a i l i š k i s* 1994, 227). Į rinkimų komisiją pateko socialdemokratai Venclauskis, Stasys Brašiškis, socialistas liaudininkas Lukauskis ir kiti to meto aktyvūs visuomenės veikėjai. Taigi šiame susirinkime miesto valdžios sudarymo iniciatyvą iš dešiniųjų perėmė kairieji, kurių vaidmuo buvo pagrindinis kuriant tiek miesto, tiek ir apskrities savivaldą. Rinkimų komisija parengė instrukciją dėl rinkimų organizavimo tvarkos. Šiuo dokumentu nustatyta, kad miesto laikinosios tarybos rinkimai turi būti visuotiniai ir demokratiški: „aktyvią ir pasyvią rinkimų teisę turi visi miesto gyventojai, sulaukę 20 metų, neskaitant tautos, lyties ir tikybos“ (*MAB*). Balsuoti nutarta pagal partijų ir visuomeninių organizacijų sąrašus naudojant proporcinę balsų skaičiavimo sistemą (*S i r e i k a* 1998, 21).

Rinkimai į miesto, kuriame po karo buvo likę apie 5–6 tūkstančius gyventojų (*ŠMI* 1994, 132), laikinąją tarybą įvyko lapkričio 24 d., sekmadienį. Juose dalyvavo 1 255 miesto gyventojai. Išrinkta 71 nario laikinoji miesto taryba. Rinkimai buvo visuotiniai ir tiesioginiai, vienintelis apribojimas, be kurio išsiversti neįmanoma bet kokiuose rinkimuose – 20 m. amžiaus cenzas. Istorikė Morkūnaitė-Lazauskienė, kruopščiai išstudijavusi rinkimų dokumentus, vadina juos „šiek tiek „savotiškais“, „chaotiškais“, tvirtina, kad „J. Sireika savo darbuose tikina, kad <...> rinkimai vyko naudojant proporcinę rinkimų sistemą <...>“ (*M o r k ū n a i t ė - L a z a u s - k i e n ė* 2007, 85, 86, 98). Tačiau mano darbuose, kuriuose nagrinėjami rinkimai Šiauliuose, rašoma tik apie rinkimų komisijos priimtos rinkimų organizavimo instrukcijos nuostatą („nutarta balsuoti <...> naudojant proporcinę rinkimų sistemą“) (*S i r e i k a* 1998, 21), o ne apie pačius rinkimus. Morkūnaitė-Lazauskienė akcentuoja rinkimų organizavimo ir balsų skaičiavimo trūkumus. Tai tiesa. Šių trūkumų neišvengta dėl skubotumo, laiko stokos, nes, atrodo, pasiruošti rinkimams teturėta tik kelias dienas. Tačiau manytume, kad, visų pirma, vertėtų pabrėžti, jog tai buvo pirmieji Lietuvoje miesto valdžios rinkimai, organizuoti iš principo demokratijos principais. Taip mano ir istorikas Miknys, kuris rinkimus vertina kaip demokratiškus (*ŠMI* 1991, 125).

Iš pagrindinių mieste gyvenančių tautybių atstovų – lietuvių, žydų ir rusų – išrinkta laikinoji miesto taryba ir valdyba, miesto savivaldybės valdybos pirmininku (burmistru) tapo Venclauskis. Kad rinkimai turėjo didelių trūkumų, vėliau buvo pripažinta ir gruodžio 12–18 dienomis vykusiuose tarybos komisijos posėdžiuose (*DB* 1918 12 24) parengta nauja rinkimų organizavimo instrukcija. Bet rinkimų nespėta organizuoti dėl susiklosčiusių aplinkybių (Raudonosios armijos įsiveržimo).

Šiaulių miesto valdžia pradėjo periminti iš vokiečių valdžios valdymo funkcijas ir turtą. Miesto savivaldybės institucijos, kuriose vyravo kairieji ir jų šalininkai, veikė savarankiškai, nesitarė su vyriausybės įgaliotiniu apskrityje Česlovu Milvydu.

Kaipgi buvo sukurta Šiaulių apskrities savivalda?

Šiaulių krašte, kuriam tuo metu priklausė Šiaulių ir Kuršėnų kreisai, taip pat kai kurie Joniškėlio ir Akmenės kreisų valsčiai, po lapkričio 11 d. atšaukimo „Lietuvos piliečiai!“ susikūrė valsčių ir parapijų komitetai. Kiek buvo valsčių ir kiek parapijų komitetų, nustatyti sunku, nes kartais tie patys komitetai to meto periodinėje spaudoje, priklausomai nuo jos politinės orientacijos, buvo vadinami skirtingai, o archyviniai dokumentai išlikę ne apie visus valsčių ir parapijų komitetus. Žinoma, kad susikūrė Bazilionų, Gruzdžių, Jonišio, Kuršėnų, Papilės, Pašvitinio, Skaistgirio, Stačiūnų, Šiaulėnų valsčių (*LCVA*, *S k i r i u s* 2001, 11; *LCVA*), Gasčiūnų, Kairių, Kiaunorių, Lygumų, Meškuičių, Šiaulių parapijų komitetai (*LCVA*; *DB* 1918 12 06; *LCVA*; *LCVA*; *DB* 1918 12 06). Radviliškio komitetas nesivadino nei valsčiaus, nei parapijos, o „Susivienijusių radviliškiečių komitetu“, Žagarės komitetas vadinosi „Žagarės liaudies komitetu“ (*LCVA*). Nors pagal Lietuvos valstybės tarybos ir vyriausybės raginimą, dalyvaujant kunigams, Šiaulių kreise buvo sukur-

tas ne vienas parapijos komitetas, bet dauguma jų pateko į kairiųjų partijų, ignoravusių Lietuvos valstybės tarybą, įtaką. Taip galėjo atsitikti todėl, kad Šiaulių krašte kaip ir krašto centre, Šiaulių mieste, kairieji, ypač socialdemokratai, buvo daug įtakingesni už dešiniuosius, visų pirma, krikščionis demokratų.

Kadangi reikėjo suformuoti apskrities komitetą, vyriausybės įgaliotinis Šiaulių apskrityje Milvydas 1918 m. gruodžio 1 d. sukviėtė komitetų atstovus pasitarti dėl apskrities komiteto sudarymo, tačiau, kaip rašo Bugailiškis savo atsiminimuose, „pats, žinodamas šiauliškių priešišką nusistatymą jo misijai, neatvyko, o jo pavaduotojas Kazys Šalkauskis nepasiūlė pasitarimo darbotvarkės“ (Bugailiškis 1994, 226). Gruodžio 1 d. įvykusiame pasitarime nutarta organizuoti valsčių ir parapijų atstovų suvažiavimą apskrities savivaldai įkurti. Į rinkimų organizacinę komisiją išrinkti trys itin veiklūs šiauliečiai – socialdemokratas Venclauskis, socialistas liaudininkas Lukauskis bei santarietis Rapolas Skipitis. 1918 m. gruodžio 7–8 d. Šiaulių apskrities valsčių, miestų ir parapijų atstovai (valsčiams, miestams ir parapijoms atstovavo nevienodas delegatų skaičius – nuo 1 iki 3), susirinkę Šiauliuose, sudarė apskrities valdžią. Į dešimties narių apskrities valdybą pateko ir įtakingi šiauliečiai – Venclauskis, Bugailiškis bei kairysis radikalas Brašiškis. Valdybos pirmininku išrinktas liaudininkas Julijonas Švambaris, tarybos pirmininku tapo Bugailiškis. Suvažiavimo nutarimai buvo kruopščiai parengti. Galima neabejoti, kad prie jų rengimo prisidėjo Venclauskis, Bugailiškis, galbūt ir Skipitis, kurie visi buvo teisininkai. Apskrities tarybos vienas nutarimų buvo labai neįprastas (tokį nutarimą priėmė tik Šiaulių apskrities taryba, nors buvo bandymų priimti ir kitose apskrityse) – „Centro valdžios sudarymas“: „Šiaulių apskrities taryba randa reikalingu pasiimti ant savęs iniciatyvą sukviesti visų apskrities atstovų suvažiavimą laikinajai centro valdžiai sudaryti“ (DB 1918 12 24). Dėl šio nutarimo, kuris liudija nepaklusnumą Lietuvos valstybės tarybai ir vyriausybei, Šiaulių savarankiškumą, miestas ir apskritis buvo pavadinti „Šiaulių respublika“. Suvažiavimas priėmė vadinamuosius „vietos savivaldybių santvarkos dėsnius“ (Bugailiškis 1994, 226), kurie sudarė vietos valdžios apskrityje teisinį pagrindą.

Išvados

Išanalizavus archyvinius dokumentus ir istoriografiją tyrinėjama tema, galima padaryti tokias išvadas:

1. 1918 m. lapkričio mėnesį Šiaulių krašte, kaip ir visoje Lietuvoje, kūrėsi vietos savivaldybės.

2. Šiauliuose gyveno ir veikė daug skirtingų politinių pažiūrų, aktyvių miesto visuomenės veikėjų; dalis jų turėjo teisinį išsilavinimą, buvo demokratinių pažiūrų. Jie gerai suprato, kokia svarbi yra savivalda.

3. Šiaulių miesto gyventojai pirmieji šalyje visuotinių, iš principo demokratiinių, nors technine prasme netobulų, rinkimų keliu sukūrė savivaldą.

4. Kuo greičiau kurti Šiaulių miesto savivaldą, net tam gerai nepasiruošus, paskatino ne tik sunkėjanti ekonominė padėtis, bet ir kairiųjų partijų atstovų ir jų rėmėjų apsisprendimas nebelaukti.

5. Dauguma įtakingiausių Šiaulių veikėjų buvo kairiųjų pažiūrų. Jie kritiškai žiūrėjo į vadinamąją centro valdžią, siekė, kad Lietuvos valstybės taryba būtų sudaryta iš naujo demokratiniais pagrindais.

6. Šiauliečių sėkmę kuriant savivaldą lėmė ir tai, kad kun. Jasenskis, advokatai Venclauskis, Bugailiškis, Skipitis, kai kurie kiti visuomenininkai turėjo nemažų organizacinių sugebėjimų, o Venclauskis pasižymėjo dar ir drąsa bei ryžtingumu. Šios asmeninės savybės buvo nepaprastai svarbios esant nepaprastoms to meto aplinkybėms.

7. Vietos savivaldos kūrimas(is) Šiaulių krašte, lyginant su visa Lietuva, niekuo ypatingu neišsiskyrė savivaldos formomis, tačiau pasižymėjo visišku kairiųjų dominavimu ir Lietuvos valdžios ignoravimu kuriant vietos savivaldą. Būtent todėl iš visų Lietuvos apskričių savivaldybių tik Šiaulių apskrities savivaldybė priėmė revoliucinį nutarimą imtis iniciatyvos centro valdžiai sudaryti.

Šaltiniai ir literatūra

LCVA – Bazilionių valsčiaus komiteto liudijimas, išduotas A. Zečekui 1918 m. gruodžio 7 d., *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 862, ap. 1, b. 1, l. 24.

LCVA – Gruzdžių valsčiaus valdybos liudijimas, išduotas 1918 m. gruodžio 3 d. valsčiaus atstovams, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 862, ap. 1, b. 1, l. 2.

LCVA – Joniškio valsčiaus tarybos liudijimas, išduotas 1918 m. gruodžio 7 d. valsčiaus atstovams, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 862, ap. 1, b. 1, l. 22.

LCVA – Pašvitinio valsčiaus tarybos liudijimas savo atstovams, išduotas 1918 m. gruodžio 7 d., *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 862, ap. 1, b. 1, l. 33.

LCVA – Skaistgirio valsčiaus komiteto 1918 m. gruodžio 4 d. liudijimas, išduotas savo atstovams, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 862, ap. 1, b. 1, l. 10.

LCVA – Šiaulėnų valsčiaus komiteto 1918 m. gruodžio 4 d. liudijimas, išduotas savo atstovams, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 862, ap. 1, b. 1, l. 25.

LCVA – Gasčiūnų parapijos komiteto 1918 m. gruodžio 6 d. liudijimas, išduotas savo atstovams, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 862, ap. 1, b. 1, l. 1.

LCVA – Kiaunorių parapijos komiteto 1918 m. gruodžio 6 d. liudijimas, išduotas savo atstovams, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 862, ap. 1, b. 1, l. 17.

LCVA – Lygumų parapijos komiteto 1918 m. gruodžio 5 d. liudijimas, išduotas savo atstovams, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 862, ap. 1, b. 1, l. 13.

LCVA – Meškuičių parapijos komiteto 1918 m. gruodžio 6 d. liudijimas, išduotas savo atstovams, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 862, ap. 1, b. 1, l. 13.

LCVA – Radviliškio komiteto 1918 m. gruodžio 5 d. protokolai, *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 862, ap. 1, b. 1, l. 11, 12.

MAB – Šiaulių miesto savivaldybės rinkimų dokumentai, *Lietuvos mokslų akademijos biblioteka*, f. 76, b. 1, l. 1.

Bugailiškis 1994 – Peliksas Bugailiškis, *Gyvenimo vieškeliais*, Šiauliai: Kultūros ir švietimo ministerijos leidybos centras.

Dabartis, 1918 10 31 – „Šiauliai“, *Dabartis*.

Dabartis, 1918 11 03 – „Šiauliai“, *Dabartis*.

DB 1918 11 29 – „Šiauliai“, *Darbo balsas*.

DB 1918 12 06 – „Šiauliai“, *Darbo balsas*.

- DB 1918 12 24 – „Šiauliai“, *Darbo balsas*.
- J u r g a i t i s, M i s e v i č i u s 2001 – Robertas Jurgaitis, Juozas Misevičius, „Lygumų valsčius 1918–1940 m.“, *Lietuvos valsčiai. Lygumai, Stačiūnai*, Vilnius: Versmė.
- LL 1918 12 05 – „Dėl Kauno komisaro R. Šliūpo elgimosi“, *Laisvoji Lietuva*, 1918 12 05.
- LA 1918 12 20 – „Žinios iš Lietuvos“, *Lietuvos aidas*.
- LA 1918 12 11 – „Šiauliai“, *Lietuvos aidas*.
- LŪ 1918 12 05 – „Panevėžys“, *Lietuvos ūkininkas*.
- M a č i u l i s 1996 – Dangiras Mačiulis, „Kada praeitis tampa istorija... Šiaulių apskrities istorijos fragmentai“, *Šiaulių kraštas*, 07, 25.
- M o r k ū n a i t ė - L a z a u s k i e n ė 2003 – Aistė Morkūnaitė-Lazauskienė, „Interesai ir konfliktai. Vietinės savivaldos kūrimas 1918–1919 metais“, *Darbai ir dienos*, 34, 23.
- M o r k ū n a i t ė 2000 – Aistė Morkūnaitė, „Rinkimų kampanijos į Kauno miesto savivaldybę (1918–1934), *Kauno istorijos metraštis*, t. 2, 111–112.
- M o r k ū n a i t ė - L a z a u s k i e n ė 2002 – Aistė Morkūnaitė-Lazauskienė, „Pirmieji Kauno miesto tarybos rinkimai (1918 m.)“, *Kauno istorijos metraštis*, t. 3, 105–117.
- M o r k ū n a i t ė - L a z a u s k i e n ė 2007 – Aistė Morkūnaitė-Lazauskienė, *Lietuvos savivaldybių raida 1918–1920 m.*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- NG 1918 11 16 – „Tautybių susitarimas Kaune“, *Nauja gadynė*.
- NG 1918 11 23 – „Bendro darbo dėsniui“, *Nauja gadynė*.
- NG 1918 12 03 – „Piliečiai!“, *Nauja gadynė*.
- NG 1918 11 26 – „Darbininkų mitingas Kaune“, *Nauja gadynė*.
- P 2003 – *Panevėžys nuo XVI a. iki 1990 m.*, Panevėžys: Nevėžio sp.
- S i r e i k a 1998 – „Lietuvos valstybės kūrimasis ir savivaldybės formavimasis Šiauliuose“, *Šiauliai: miesto istorija, dabartis, perspektyvos*, Šiauliai: Saulės delta, 17–19.
- S i r e i k a 1998 – Jonas Sireika, *Lietuvos savivaldybės ir savivaldybininkai 1918–1931*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- S i r e i k a 2000 – „Kazimieras Venclauskis – žymus Lietuvos savivaldybininkas ir politikas“, *Kazimieras Venclauskis*, Šiauliai: „Šiaulių „Aušros“ muziejaus leidykla.
- S i r e i k a 2004 – „Šiaulių apskrities atkūrimas. Apskrities vadovai 1919–1940 m.“, *Šiaulių apskrities istorijos raida*, Šiauliai: Saulės delta.
- S k i r i u s 2001 – „Kuršėnų miestas ir valsčius 1918–1940 metais“, *Kuršėnams – 420 metų*, Kuršėnai: Alfredo leidykla.
- ŠMI 1991– *Šiaulių miesto istorija iki 1940 m.*, Šiauliai: Momentas.
- Š n i u k a s 2009 – „Gruzdžių valsčiaus savivaldybė 1918–1940 m., *Lietuvos valsčiai. Gruzdžiai*, 1 d., Vilnius: Versmės leidykla, 467–510.
- V 1918 12 03 – „Kauno žinios“, *Vienybė*.

Jonas Sireika

Šiaulių kraštas moderniosios vietos savivaldos kūrimo(si) procese 1918 m. pabaigoje

S a n t r a u k a

Pagrindinės sąvokos: *Šiaulių kraštas, miestas, vietos savivalda, apskritis, Lietuvos valstybės taryba.*

Straipsnyje analizuojama moderniosios savivaldos kūrimo(si) Šiaulių krašte problema.

1918 m. pabaigoje Lietuvoje atsirado moderni vietos savivalda. Tai buvo Lietuvos valdžios ir vietos gyventojų veiklos bendras rezultatas. Modernioji vietos savivalda Lietuvoje susikūrė esant sudėtingoms politinėms sąlygoms. Atskirose šalies vietovėse vietos savivalda susiformavo nevienodai, buvo skirtingi savivaldos formavimosi tempai ir formos. Todėl yra pagrindas ir poreikis tyrinėti vietos savivaldos formavimosi istorines sąlygas ir specifiką atskiruose regionuose.

Vietos savivaldos kūrimas(is) Šiaulių krašte nagrinėjamas Lietuvos kontekste. Siekiant išryškinti Šiaulių krašto savitumą vietos savivaldos formavimosi procese, išanalizuotas Šiaulių miesto ir Šiaulių apskrities vietos savivaldos kūrimasis. Kad išaiškėtų Šiaulių miesto savivaldos kūrimo ypatumai, ištirta ir kitų didžiųjų Lietuvos miestų – Vilniaus, Kauno ir Panevėžio – situacija šiuo aspektu. Taip pat Šiaulių apskrities vietos savivaldos formavimasis lyginamas su kitų šalies apskričių vietos savivaldos formavimusi.

Atliktas tyrimas rodo, kad Šiaulių kraštas iš kitų išsiskyrė labai silpna centro valdžios įtaka ir kairiųjų pažiūrų politikų, ypač socialdemokratų, kurie veikė visiškai savarankiškai, dominavimu. Šiauliai anksčiau negu kiti didieji miestai organizavo visuotinius, iš principo demokratinius, rinkimus ir įkūrė vietos savivaldą.

Jonas Sireika

Šiauliai Region in the Process of Establishment/Self-establishment of Modern Self-government at the End of 1918

S u m m a r y

Keywords: *Šiauliai region, city, self-government, county, Council of Lithuania.*

The problem of the process of establishment/self-establishment of modern self-government in Šiauliai region at the end of 1918 is analysed in the article.

The modern self-government emerged in Lithuania at the end of 1918. An emergence of modern self-government was a common result of Lithuanian government activity and activity of citizenry. The modern self-government in Lithuania has been built in complicated political circumstances. Local self-government was formed differently in solitary localities

of the country. There were different speed and forms of local self-government. Therefore a base and demand investigate historical circumstances and a specific of formation of local self-government in different regions exist.

The establishment/self-establishment of local self-government in Šiauliai region is analysed in the Lithuanian context. In order to highlight an originality of Šiauliai region in the process of formation of local self-government, an establishment of self-government of Šiauliai city was analysed. To clear-up an originality of an establishment of Šiauliai city self-government a situation of other cities of Lithuania – Vilnius, Kaunas, Panevėžys – has been investigated in this aspect. The formation of Šiauliai county self-government is compared with the formation of other counties self-government.

The accomplished investigation shows that Šiauliai region distinguished from other regions with very weak influence of central government and with dominance of left wing politicians, especially social democrats, who operated absolutely separately. Citizenry of Šiauliai city organized general and in principle democratic election earlier than other cities of Lithuania and established local self-government.

J o n a s S I R E I K A
Istorijos katedra
Šiaulių universitetas
P. Višinskio g. 38
LT-76352 Šiauliai
[ik@hu.su.lt]